

VZŤAHY AMBROZIHO *ANNALES EVANGELICORUM...* (1793–1803) K ČESKÉMU PROSTREDIU

Miriam PORIEZOVÁ

Abstrakt:

Príspevok približuje obsahové zameranie evanjelickej ročenky *Annales evangelicorum...* so zreteľom na propagáciu a recenzovanie českej typografickej produkcie, spolu so správami z cirkevného a školského života evanjelickej komunity v Čechách.

Kľúčové slová:

ročenky evanjelické, kultúra knižná, cirkev evanjelická, vydania české, jazyk slovenský

V nadväznosti na myšlienky osvietenstva a reformné kroky v rôznych oblastiach života spoločnosti, vzrástol v poslednej tretine 18. storočia na území Slovenska aj počet vychádzajúcich periodík. Strediskom ich vydávania bola Bratislava, politické a spoločenské centrum krajiny. Periodiká ako typ tlačenej produkcie predstavovali kľúčové postavenie v sprostredkovaní aktuálnych politických, vojenských a spoločenských informácií z najrôznejších oblastí a regiónov.¹ V tomto období sa stretávame v domácom prostredí s vydávaním periodík v štyroch jazykoch (slovenský, nemecký, maďarský, latinský), príznačných pre multikultúrne Uhorsko.

V poslednej dekáde 18. storočia začal vychádzať aj latinský titul *Novi Ecclesiastico-scholastici Annales Evangelicorum Augustanae et Helveticae Confessionis in Austriaca Monarchia*. Jeho primárnou funkciou bolo prinášať správy z cirkevného a školského života evanjelickej komunity. Z toho vyplývala aj jeho čitateľská obec, ktorú tvorili najmä predstavitelia evanjelických cirkevných štruktúr a školského života.²

Jednotlivé zväzky dnes poskytujú bohatý informačný materiál k dejinám pedagogiky, cirkevným a literárnym dejinám, ako i pre biografistiku

¹ BLOME, A. Die Zeitung als historische Quelle, s. 161.

² Určitú predstavu o odberateľoch si môžeme urobiť na základe zoznamov prenumerantov a distribútorov, ktoré sa zachovali v jednotlivých ročníkoch *Annales*.

a jazykovedu. Okrem toho obsahujú množstvo zmienok k problematike distribučnej a propagačnej činnosti, vydavateľským a akvizičným aktivitám.³

Úmysel vydávať *Annales*, spolu s predstavou o jeho obsahu, bol zverejnený prostredníctvom drobnej, len 4-listovej tlače, ktorá vyšla v roku 1792 v banskoštiavnickej tlačiarňi Jána Františka Sulcera pod názvom *Annuntiatio*.⁴ Podľa plánu mali *Annales* vychádzať štvrťročne (v mesiacoch január, apríl, júl a október) v brožovanej podobe. V prvom ročníku (1793) sa podarilo vydať 4 zväzky, nasledujúce dva ročníky (1794 a 1795) mali po dva zväzky. Posledný, 9. zväzok, vyšiel až po niekoľkoročnej pauze, v roku 1803,⁵ pod zmeneným názvom *Annales evangelici provinciarum domui austriacae haereditarium*.

Za redaktora a zostavovateľa celej série je pokladaný evanjelický kňaz a osvietenský pracovník Samuel Ambrozi (1748–1806). Jeho meno sa však na titulnom liste *Annales* nachádza až od druhého zväzku z roku 1795.

Ako bolo už spomenuté, svojim obsahom napĺňali *Annales* potreby evanjelickej komunity. V rámci jednotlivých rubrik prinášali na prvom mieste informácie legislatívneho charakteru pre evanjelikov v habsburskej monarchii (snemové uznesenia, zákony, predpisy), za nimi nasledovali správy o fungovaní evanjelických škôl, charaktere vyučovania a výsledkoch záverečných skúšok. Ďalej nasledovali prehľady organizačného členenia a popis dištriktov, seniorátov, cirkevných zborov, spolu s menami ich jednotlivých predstaviteľov. Nasledujúce rubriky prinášali biografické údaje o pôsobení učiteľov, rektorov a farárov v jednotlivých farnostiach (*Vicissitudines munitiorum ecclesiasticorum*), ako i správy o úmrtiach (*Mortes virorum eruditorum*). Rozmanitý obsah mala rubrika *Res memorabiles*, zaraďoval sa tu materiál rôznej povahy, napr. biografické medailóny, správy o dobročinných aktivitách, informácie o študentoch študujúcich na školách v zahraničí, knižniciach, príležitostne výber z korešpondencií.

³ O knižnom obchode na stránkach tohto periodika podrobnejšie v PORIEZOVÁ, M. Knižný obchod a distribúcia na stránkach *Annales evangelicorum...* (1793–1803). In: *Studia Bibliographica Posoniensia* 2011. Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave, 2011. [v tlači].

⁴ Celý názov diela znie: *Annuntiatio : noui annales ecclesiastici et scholastici coetuum evangelicorum august. et helvet. conf. in Austria Monarchia*.

⁵ Vychádzali v tlačiarňach Jána Františka Sulcera (Banská Štiavnica), Jozefa Tumlera (Banská Bystrica). Posledný zväzok vyšiel v roku 1803 opäť v Banskej Bystrici u Jána Štefániho.

Významným zdrojom pre poznanie súdobého literárneho života a knižnej kultúry sú rubriky *Recensiones librorum* a *Appendix*, ktoré sa v jednotlivých zväzkoch vyskytovali pravidelne.⁶

Úlohou rubriky *Recenzie* bolo poskytnúť záujemcom prehľad o aktuálnej knižnej produkcii.⁷ Kým v prvom ročníku sa sústredila pozornosť najmä na výber z domácej produkcie, v nasledujúcich zväzkoch bola rozšírená aj o diela vydané mimo územia monarchie, predovšetkým v nemeckých krajinách. Túto zmenu podnietil záujem čitateľov a redakcia sa im snažila vyjsť v ústrety.⁸ Hodnotenú diela boli začlenené podľa vedných odborov (ex theologia, ex philosophia, ex historia, ex humanioribus, libri elegantiores, ex physicae, atď.). Kratšie či dlhšie komentáre mali najmä informačný charakter a sústredili sa zhodnotenie nielen obsahu diela a jeho prínosu, ale v niektorých prípadoch sa dotkli i formálnych náležitostí a prevedenia tlače. O kvalite či prospešnosti jednotlivých titulov svedčia formulácie ako: „Opus...longe praetiosissimum & lectione dignissimum“, „...liber longe utilissimus atque huic consilio omnino accomodatus.“¹⁰ Popri tom v nich možno nájsť i informácie viažuce sa k jednotlivým vydaniam, či kvalitám samotných autorov.¹¹ Komplexne predstavuje táto rubrika snahu o propagáciu zaujímavej lektúry spolu s odporúčaniami pre čitateľov, a ako taká dnes i bohatý zdroj pre hlbšie analýzy.

Recenzie českých kníh

V rámci rubriky v jednotlivých zväzkoch evidujeme i tri pražské vydania. Veľmi priaznivé hodnotenie dostalo dielo superintendenta Štefana Lešku

⁶ Okrem roku 1803, v ktorom rubrika *Appendix* chýbala.

⁷ Rozbor recenzií v prvom ročníku (1793) publikovali BRTÁŇOVÁ, E. – VRÁBLOVÁ, T. Recenzistika v ročenke *Novi ecclesiastico-scholastici Annales*. In: *Kniha 1999–2000*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2001. s. 181–188.

⁸ Redakcia sa teda podujala „všetkými silami“ naplniť tento záujem sledovaním literárnych časopisov, vychádzajúcich najmä na území Nemecka a vyberaním zaujímavých titulov z rôznych odborov. Tie mali byť potom doplnené krátkou anotáciou. PORIEZOVÁ, M. *Knižný obchod a distribúcia na stránkach Annales evangelicorum... (1793 – 1803)*, ref. 2. [v tlači].

⁹ Ukážka hodnotenia diela *Briefe über die Moralphilosophie und Religion*. Neowidi : apud Gehram, 1793 v *Novi ecclesiastico-scholastici Annales*, 1794, vol. 2, s. 141.

¹⁰ Z komentáru k *Aufgaben grösstentheils aus der angewandten Mathematik zur Uebung der Analysis...* Berolini: apud Mauram, 1793 v *Novi ecclesiastico-scholastici Annales*, 1794, vol. 2, s. 146.

¹¹ Napr. „vir de educatione iuventutis temporibus nostris meritissimus“, „vir doctus & probus“.

Nowá Lotterie pro hospodáře a hospodyne, též pro děti a čeládku z roku 1792. Recenzent vyzdvihol jeho účelnosť s tým, že autor „pekne podľa Písma ilustroval povinnosti rodičov a detí, teda niet pochýb, že dielo bude tými, ktorým je určené, čítané.“ V roku 1794 vyšla v Prahe u J. B. Calveho lekárska príručka *Katechysmus o zdrawj*,¹² určená ľudovým vrstvám, ako si chrániť zdravie. Pôvodne nemecký text lekára B.Ch. Fausta preložil do češtiny publicista, spisovateľ a editor František Jan Tomsa. Pomerne rozsiahly priestor je venovaný recenzii už staršieho prírodovedného spisu pre mládež *O žiwlech...* (1776),¹³ ktorý pripravil učiteľ Antonín Hynek Goskho.

Ponuky českých vydání

Veľmi zaujímavým zdrojom poznatkov je už spomínaná rubrika *Appendix*. Sprostredkovávala rôzne drobné správy a oznamy, ako i informácie o novinách na knižnom trhu, zamýšľaných a pripravovaných vydaniach, ako aj tituloch, ktoré vyhládávali konkrétni recipienti.

V časti *Libri venales* (Knihy na predaj) bolo v období rokov 1793–1795 ponúknutých na predaj viac ako 70 titulov v rôznych jazykoch. Podstatnú časť tvorila teologická a náboženská literatúra, mravoučné príbehy pre mládež, diela etického obsahu a učebnice. V ponuke sa vyskytli i diela antických autorov, kalendáre, periodiká. Okrem vydání domácej proveniencie, nezanebateľnú časť v zoznamoch tvorili diela pochádzajúce z Čiech, najmä Prahy.

Prostredníctvom literárneho historika Bohuslava Tablica predával takto knižné zásoby napr. i pražský tlačiar, kníhkupec a nakladateľ Václav Matej Kramerius. V jeho ponuke boli učebnice pre deti,¹⁴ poučné príbehy aj divadelná hra.¹⁵ Okrem toho i spis Antonína Strnada *Sláva a Wýbornost Gazyka Českého* (1792) alebo zbierka *Básne w řeči wázané*, ktorú pripravil a vydal v roku 1785 Václav Alois Thám.

Popri dobovej ponuke boli v predaji aj „staré tlače“, predovšetkým rôzne verzie Biblie a Nového Zákona zo 16. storočia. V roku 1794 (zv. 2) takto

¹² Novi ecclesiastico-scholastici Annales, 1794, vol. 1, s. 119.

¹³ Novi ecclesiastico-scholastici Annales, 1794, vol. 2, s. 126–132.

¹⁴ Cwičenj Ditek Gednohokaždého stawu. Sepsané podle Kampowy knihy od Jana Ruljka. Praha, 1792.

¹⁵ Novi ecclesiastico-scholastici Annales, vol. 1, 1794. Napr: Zýma, A. J. Karel Dewienzo z Londýnu, a Slečna Amália Florentýnská. Aneb: Podiwné gest člověka sstěstj (Praha, 1792); Šedivý, P. F. Maran a Onyra. Amerykánský přjběh, kterýž se stal, když čtwtvý djl světa Ameryka nalezena byla (Praha, 1791); Zýma, A. J. Tharsya z Tyru, Komedye we čtyrech gednánjch. (Praha, 1792).

predával senický farár Ján Podhradský dielo *Historie Cýrkewnj Eusebia přig-mjm Pamffila*, ktoré vydal v roku 1594 Daniel Adam z Veleslavína. V tom istom roku ponúkal sa predaj tri české knihy aj Juraj Goldberger, rektor evanjelickej školy v Radvani. Prvou bola príručka k pastorálnej teológii *Naučenj kratičké* od profesora Jiljiho Bartoloměja Chládká, vytlačená v roku 1795. Z toho istého roku pochádza i rozprávka *Czaroděgnice Megéra*, ktorú vydal Václav Matěj Kramerius. Tretím titulom je knižočka pre ľudové čítanie *Pěkné Wypsánj Žiwota dobrého a rozssafného sedláka Wendelina* z roku 1792.

Pod názvom *Libri quaeruntur* (Hľadané knihy) bol poskytnutý priestor na uverejňovanie výziev, prostredníctvom ktorých zberatelia pátrali po vybraných tituloch, medzi nimi i známy zberateľ kníh Juraj Ribay. Ťažiskom jeho záujmov boli územne, jazykovo a autorsky slovenské a české vydania. Pri niektorých tituloch špecifikoval poznámkou, ktoré konkrétne vydanie, prípadne zväzok hľadá. V druhom zväzku *Annales* hľadal napr. dielo *Kronyka welmi pěkná o Vrozeném a Statečném Rytijři Janowi Zižkowi* s rokom vydania 1564. V nasledujúcom zväzku sa zaujímal o plzenské vydanie Nového Zákona z roku 1527.

V rámci rubriky *Appendix* bol v prvých dvoch ročníkoch (1793–1794) vytvorený priestor, kde sa uverejňovali informácie o dielach, ktoré mali byť v krátkom čase zadané do tlače. Pod názvom *Libri novi proxime prodituri* alebo *Libri proxime in lucem adspecturi* evidujeme takmer dve desiatky oznamov o plánovaných vydaniach prevažne náboženských diel. Spevníky, modlitebné knižky, ponaučenia, mravoučné príbehy a katechizmy určené širšiemu okruhu veriacich boli vlastným dielom alebo prekladom známych predstaviteľov evanjelickej komunity.

Napríklad skalický rektor Adam Škultéty zozbieral melódie náboženských piesní (1793, zv. 1), ktoré sa v blízkom čase podujal vydať bratislavský kníhkupec Filip Ulrich Mahler. Samotné dielo pod názvom *Melodyatura seu Partytura* vyšlo však až o päť rokov neskôr v Brne u Jan Silvestra Siedlera.

Nasledujúci oznam avizoval, že čoskoro vyjde i „librum novuum cantionum“ Štefana Leška. Ide o titul *Nowá Kniha Zpěwů Křesťanských*, ktorý bol vytlačený v Prahe v roku 1796. O rok neskôr mu tu vyšlo ďalšie dielo a to *Počátečné Cwičenj w Náboženstwj*.¹⁶ V poslednom zväzku z roku 1793 sa nachádza i oznam o chystanom vydaní poučného spisu *Nesšťastné přjhody k wýstraze nezкусené mládeži*, ktoré preložil z nemčiny Jan František Tomsa a vyšlo o rok neskôr v Prahe.

¹⁶ Je to preklad učebnice náboženstva G. Ch. Schmidta, ktorá vyšla vo Viedni v roku 1788.

V jednotlivých ročníkoch *Annales* sa vyskytli i oznamy o novo vydaných knihách (*Libri recens in lucem editi/ Libri novi in lucem editi*). Vzhľadom na české vydania ide zväčša o diela z pražských tlačiarň z prvej polovice 90. rokov 18. storočia. Medzi nimi hospodársky kalendár *Minucy hospodárska*,¹⁷ cirkevný *Nový kalendár Tolerancý na rok 1791* a Ezopove bájky, ktoré vydal Václav Matěj Kramerius (1791).¹⁸ Pri tomto titule je poznámka, že je to knižka veľmi elegantne vyhotovená a užitočná pre mládež.

Upozornenie na nové knihy obsahujú i oba zväzky z roku 1795. Medzi ponukou bratislavských a peštianskych tlačiarov sú zaznamenané aj noviny z Prahy a Brna. Okrem učebnice českého jazyka *Grundsätze der böhmischen Grammatik* (1795), ktorú pripravil František Martin Pelcel, je tu zaznamenaná zbierka poézie *Sebránj Básnj a Zpěwů* (1795) od Antonína Jaroslava Puchmayera a dvojdielny *Nový Zákon „pro lid obecný“*. Pripravil ho František Polášek a vytlačil v Brne Josef Jiří Trassler (1791–1792). Na pobavenie i poučenie boli určené dve diela: *České Amazonky, aneb Děwčj Bog w Čechách* od Prokopa Františka Šedivého (1792) a *Zrcadlo possetilosti* Antonína Borového (1792).

Prehľady cirkevnej organizácie

Súčasťou popisu organizačnej štruktúry jednotlivých dištriktov a seniorátov evanjelickej cirkvi bolo i jej charakterizovanie na území Čiech a Sliezska. Tri príspevky priniesli aktuálne dobové informácie o personálnom obsadení jednotlivých cirkevných zborov.

Už v 1. zväzku *Annales* (1793)¹⁹ bol uverejnený prehľad evanjelickej cirkvi na území Čiech. Ako superintendent českých evanjelických a.v. zborov bol uvedený Štefan Leška (1757–1818), pôsobiaci toho času v Krížliciach. Tento slovenský filológ, prekladateľ a redaktor dlhoročne pôsobil ako kazateľ v rôznych lokalitách v Čechách. Po menách dvoch seniorov nasledoval rozpis cirkevných zborov, ktorých bolo dvanásť, z toho dva v Prahe – český a nemecký. Okrem mien ich predstaviteľov obsahujú záznamy aj existenciu či absenciu škôl. Napr. v Krabšiciach pôsobil ako kazateľ Ján Borott st. a kantorom bol Jozef Bruzsa. Častejšie však pri jednotlivých zboroch nachádzame poznámku: *Schola et cantore caret* alebo *cantore caret*, teda o chýbajúcej škole alebo učiteľovi. Na záver správy sú uvedené dve poznámky, prvá informuje

¹⁷ Pravdepodobne ide o vydanie z roku 1791.

¹⁸ *Novi ecclesiastico-scholastici Annales*, 1793, vol. 4, s. 140.

¹⁹ *Novi ecclesiastico-scholastici Annales*, 1793, vol. 1, s. 71–74.

o podriadenosti cirkevných zborov cisársko-kráľovskému konzistóriu vo Viedni. Druhá konštatuje, že pre biedne pomery je mládež posielaná študovať na katolícke školy.

Druhý zväzok z roku 1793²⁰ priniesol usporiadanie evanjelických zborov na území Sliezska. Na čele dvanástich zborov stál v tom čase M. Traugott Bartelmus, superintendent evanjelickej a. v. cirkvi pre Moravu, Sliezsko a Halič. Okrem mien kazateľov, učiteľov a rektorov je tu pripojený aj meno slov učiteľov v jednotlivých zborových filiách. V poznámkach je ďalej vysvetlený napr. dozor na školami či požiadavky na učiteľské miesto, keď aspirant musel okrem českého a poľského jazyka ovládať aj nemčinu. Nasledujúca poznámka osvetlila používanie týchto jazykov pri bohoslužbách.²¹

O dva roky neskôr, v roku 1795 (zv. 1),²² bol na stránkach *Annales* uverejnený príspevok o štruktúre reformovanej cirkvi. Podľa neho bola rozdelená do troch provincií, resp. diecéz: poděbradskej, pražskej a chrudimskej. Na ich čele stál superintendent Samuel Szütz. Poděbradská provincia sa skladala z jedenástich zborov, pražská z deviatich a chrudimská zo šestnástich zborov.

Záver

Hoci primárne *Annales* poskytujú správy o evanjelickom spoločenstve v Uhorsku, nachádzajú sa tu i informácie so vzťahom k českému prostrediu. V rámci jednotlivých rubriík sprostredkujú dobový pohľad na cirkevnú organizáciu, knižnú ponuku a čitateľské záujmy. Spoločne sú tak cenným zdrojom poznatkov a dokumentujú prepojenie a vzájomné kontakty s českým evanjelickým prostredím.

Literatura:

- BLOME, A. Die Zeitung als historische Quelle. Ein Beispiel aus dem petrinischen Rußland. In: BLOME, A. (Hrsg.) *Zeitung, Zeitschrift, Intelligenzblatt und Kalender : Beiträge zur historischen Presseforschung*. Bremen: Edition Lumières, 2000. s. 161–176.
- PORIEZOVÁ, M. Knižný obchod a distribúcia na stránkach *Annales evangelicorum... (1793–1803)*. In: *Studia Bibliographica Posoniensia 2011*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2011. [v tlači].

²⁰ Novi ecclesiastico-scholastici Annales, 1793, vol. 2, s. 40–48.

²¹ Napr. poľský a nemecký jazyk sa používal v Tešíne a v mestách Jaworze, Wisla atď. Iba nemecký jazyk bol predpísaný v Holčovicích. V lokalitách Drogomyśl, Ligotka, či Horní Bludovice to bol český alebo poľský jazyk.

²² Novi ecclesiastico-scholastici Annales, 1795, vol. 1, s. 46–50.

Miriam PORIEZOVÁ

Novi Ecclesiastico-scholastici Annales Evangelicorum Augustanae et Helveticae Confessionis in Austriaca Monarchia. Vol. 1–4 (1793). Vol. 1–2 (1794). Vol. 1–2 (1795).

Annales evangelici provinciarum domui austriacae haereditarium. Tomus IX. Neosolii, 1803.

AMBROZI'S YEARBOOK *ANNALES EVANGELICORUM* (1793–1803) IN RELATION TO THE CZECH TERRITORY

Summary:

The study is concerned with close relations of the Slovak and the Czech Protestant Churches during the late 18th century. Chosen columns in the yearbook named *Novi ecclesiastico scholastici Annales evangelicorum... (1793–1803)* documented various activities connected with book trade, distributional activities of booksellers or collectors, as well as organisation of presented churches.

Key words:

Protestant yearbooks, book culture, 18th century, Protestant Church, Czech prints, Slovak language